

Prof. zw. dr hab. Jadwiga Izdebska

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

**WIELOWYMIAROWOŚĆ
PRZESTRZENI ŻYCIA
WSPÓŁCZESNEGO DZIECKA**

Streszczenie

Tekst dotyczy problematyki przestrzeni życia współczesnego dziecka. Przybiera ona charakter wielowymiarowości. Dzieci wznoszą się na skrzyżowaniu różnych przestrzeni: fizycznej, społecznej, temporalnej, symbolicznej, kulturowej, psychologicznej, moralnej, transcendenckiej, informacyjnej. Współczesna przestrzeń życia jest dla dziecka źródłem nowych szans rozwojowych, edukacyjnych, ale także poważnych zagrożeń. Kategoria przestrzeni w naukach pedagogicznych jest kluczem do poznawania, rozumienia problemów dotyczących dziecka, tego co się z nim dzieje i kim ono staje się w ciągle zmieniającej się przestrzeni.

Słowa kluczowe: przestrzeń, dziecko, wartości edukacyjne, zagrożenia.

**MULTIDIMENSIONAL LIFE EXPANSE
OF CONTEMPORARY CHILD**

Abstract

A text relates to an issue of the expanse of contemporary child. The expanse applies to be multidimensional. Children rise being a part of different expanses: physical, social, temporal, symbolic, cultural, psychological, moral, transcendental and informational. Contemporary

expanse is for the child not only a cause of new developmental and educational opportunities but also many severe risks. Expanses' classification in pedagogical studies is the key to understand and get to know problems involving children such as what is going on with the child and who it becomes in constantly changing habitat.

Keywords: expanse, child, educational values, threats.

Wprowadzenie

Czas i przestrzeń określają ramy życia i rozwoju każdego człowieka. Czas jest kategorią ilościową, obiektywną, ale odczuwany i doświadczany jest w sposób subiektywny. W dzieciństwie i w młodości wydaje się być „długi”, ciągnący się, natomiast w okresie intensywnej pracy towarzyszy mu ogromne przyspieszenie i jednostka odczuwa ciągle brak czasu na wykonywanie różnych czynności, swoisty jego deficyt. Czas może być także rozumiany jako okres życia człowieka, w którym dzieje się wszystko od narodzin do śmierci albo jako pewne odcinki w skali dnia, tygodnia, miesiąca, roku, również jako etapy ludzkiego życia. Każda bowiem forma aktywności człowieka występuje w czasie, ujmowanym jako nieprzerwane trwanie, nieprzerwany ciąg następujących po sobie chwil, które są wypełnione określoną treścią¹. Czas może być miernikiem opisu rzeczywistości społecznej i znakiem jakościowych zmian osobowych.

Dzisiaj człowiek żyje jak gdyby w kilku czasach naraz, na co wpływ mają zachodzące zmiany zarówno w środowisku lokalnym, jak też globalnym. Współczesną rzeczywistość cechuje olbrzymia zmienność, tempo, przyspieszenie różnych procesów, występujących zjawisk, zachowań, konfliktów społecznych i podziałów. Przeżywanie przez człowieka nieustannej presji czasu, poczucie ciągłego jego deficytu, powoduje, że w odczuciu wielu ludzi staje się on dzisiaj najcenniejszym towarem.

Również dzieci w coraz większym stopniu zaczynają odczuwać to zjawisko. Obarczone nadmiarem obowiązków szkolnych

¹ Szerzej: K. Przeclawski, *Po pracy i nauce*, Warszawa 1979; J. P. Hudzik, J. Nizińska (red.), *Pamięć miejsce, obecność*, Lublin 1997; E. Tarkowska, *Czas a cywilizacja przyszłości*, [w:] M. Ziółkowski (red.), *Ludzie przełomu tysiąclecia a cywilizacja przyszłości*, Poznań 2001.

i dodatkowych, pozaszkolnych zajęć dzieci też doświadczają ciągłego braku czasu. Ich dzień jest wypełniony godziną po godzinie licznymi czynnościami, które muszą wykonać, dlatego tak trudno im wygospodarować czas wolny na odpoczynek, relaks, zabawę, rozrywkę. Dzieci żyją nie tylko w określonym czasie, ale także w określonej przestrzeni. W różnych wymiarach przestrzeni życia dzieci, tkwią różne „siły”, wartości rozwojowe, edukacyjne, ale również zagrożenia.

Pojęcie przestrzeni społecznej

Przestrzeń jest rozumiana jako trójwymiarowa, nieograniczona rozciągłość, jako zespół dowolnych obiektów między którymi zostały ustalone relacje natury geometrycznej, algebraicznej i abstrakcyjnej lub jako ogół stosunków zachodzących między współwystępującymi przedmiotami materialnymi, ich rozmiarami i kształtami. W naukach społecznych występują różne teoretyczne ujęcia przestrzeni, wśród których wymienia się: metaforyczne, ekologiczne, kulturowe². Podejście metaforyczne kładzie nacisk na odróżnienie przestrzeni społecznej od przestrzeni geometrycznej. Za przestrzeń społeczną uznaje się w nim odległość między pozycjami zajmowanymi przez różne jednostki w pionowej organizacji społecznej. Z kolei podejście ekologiczne analizuje zagadnienie z punktu widzenia obszaru społecznego, zbiorowości społeczno-zawodowej wyróżnionej ze względu na czynniki: ekonomiczne, rodzinne, etniczne, a także odczuwane przez człowieka potrzeby. Trzecie ujęcie przestrzeni – kulturowe – ujmuje przestrzeń w kategorii wartości kulturowych.

Pojęcie przestrzeni do nauki wprowadził psycholog niemiecki Kurt Lewin, według którego świat każdej jednostki jest dynamiczną przestrzenią, obejmującą stany rzeczy oraz dążenia, cele, aspiracje, zachowania człowieka. Przestrzeń to ogół dynamicznych stosunków między siłami działającymi w jednostce i poza nią, w otoczeniu, w które jednostka jest włączona w sposób ak-

² M. Ziółkowski (red.), *Ludzie przełomu...* op. cit.; H. Kwiatkowska, *Czas, miejsce, przestrzeń-zaniedbane kategorie pedagogiczne*, [w:] A. Nalaskowski (red.), *Pedagogika u progu trzeciego tysiąclecia*, Warszawa 199.

tywny. Odwołując się zaś do geografii humanistycznej, przestrzeń to pole psychofizyczne, w skład którego wchodzi jednostki i ich otoczenie. Jest to zatem przestrzeń fizyczna (środowiskowa), materialna część otoczenia, w której żyje człowiek oraz przestrzeń mentalna, tworzona przez świadomość ludzką, jego myśli, przeżycia, doświadczenia, relacje, wartości symboliczne.

F. Znaniecki wyodrębniając przestrzeń społeczną z przestrzeni fizycznej i geometrycznej wprowadził określenie „wartości przestrzennej” oznaczające, że przestrzeń nie jest abstrakcyjna, uniwersalna, ale jest dana człowiekowi ze współczynnikami humanistycznym, czyli jest to zawsze czyjaś przestrzeń. Człowiek przez samą swą obecność, własne doświadczenia, przeżycia wchodzi w zakres własności przestrzennej jakiegoś zespołu. Przestrzeń, której ośrodkiem jest człowiek tworzy przestrzeń ludzką, wypełnienie tej przestrzeni określoną treścią nadaje jej charakter społeczny. Znalezienie w niej własnego miejsca i przebywanie w ludzkiej przestrzeni oznacza zakorzenienie. Wskazuje ono na szczególny sposób, w jaki człowiek jest włączony w przestrzeń i jest w niej obecny możliwie jak najdłużej i najtrwalej. Zakorzenienie oznacza „bycie” przy tym, co do tej przestrzeni należy, a więc przedmioty zarówno realne, jak też idealne, które istnieć nie przestają. Zakorzenienie w przestrzeni swojego życia poszczególnych osób różni się głębią, siłą, trwałością, charakterem³.

Analizę problematyki przestrzeni, w kontekście pedagogicznym podjęła Anna Przeclawska, pisząc, że przestrzeń życia człowieka rozciąga się między perspektywą mikro a makro, a jej „zagospodarowanie jest drogą do zrozumienia środowiska wychowawczego, w którym żyje i dojrzewa człowiek”⁴. Środowisko ma charakter kręgu bardziej zamkniętego, przestrzeń zaś jest czymś otwartym, tworzywem, z którego powstaje środowisko wychowawcze. Ujęcie przestrzeni życia dziecka w dwóch wymiarach: lokalnym i globalnym, łączenie tych obu perspektyw powinno prowadzić do dostrzegania wzajemnych związków, poznania poten-

³ Szerzej: J. Izdebska, J. Szymanowska (red.), *Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka*, Białystok 2009.

⁴ A. Przeclawska, *Przestrzeń życia człowieka między perspektywą mikro a makro*, [w:] A. Przeclawska, W. Theiss, *Pedagogika społeczna. Księgi poszukiwań*, Warszawa 1999, s. 75.

cialnie tkwiących możliwości rozwoju i edukacji, ale także zagrożeń.

Cechy współczesnej przestrzeni życia dziecka

Przestrzeń życia dziecka tworzy sfera fizyczna, środowiskowa (lokalna i globalna) oraz sfera psychologiczna budowana dzięki przeżyciom, doświadczeniom, uznawanym wartościom, relacjom i zachowaniom dziecięcym.

Od najmłodszych lat dzieci uczą się rozpoznawać różne przestrzenie, poruszać się w nich, odkrywać ich cechy, właściwości oraz różne wymiary. Dzisiaj dzieci wstają na skrzyżowaniu bardzo różnych przestrzeni. Jest to przestrzeń fizyczna, społeczna, temporalna, psychologiczna, symboliczna, moralna, transcendencji i informacyjna. Przestrzeń wypełniona mediami (technologia informacyjna) zmienia charakter innych przestrzeni np. wydłuża przestrzeń fizyczną. Za sprawą multimediów (Internet, telefon komórkowy) dziecko może „dotknąć” różnych miejsc na świecie. Zmienia ono również przestrzeń społeczną w kontekście zawężania, coraz wyraźniej, komunikacji bezpośredniej na rzecz zapośredniczonej.

Do lat 80. a nawet 90. XX wieku przestrzeń życia dzieci w Polsce była dość stabilna, a przeobrażenia dokonujące się w jej obrębie nie były gwałtowne, sposoby spędzania czasu wolnego nie ulegały większym zmianom. Dzisiaj przestrzeń życia dzieci charakteryzuje olbrzymia zmienność, złożoność, zróżnicowanie elementów jej struktury, otwartość na nowe wpływy, nasycenie wielością bodźców, wpływów oddziaływań, płynność, nieprzejrzystość treści wypełniających przestrzeń, a jednocześnie wyraźna ambiwalencja. Współczesna przestrzeń, w której wstaje dziecko stwarza mu bogate i różnorodne możliwości rozwoju, edukacji, wychowania i uczestnictwa w kulturze, ale także poważne zagrożenia, ponieważ jest wypełniona destrukcją, patologią, czasem dysfunkcjonalnością rodziny, szkoły, środowiska lokalnego a nawet globalnego.

Przestrzeń życia dziecka może mieć bardzo różny charakter, wymiar i zakres. Może to być przestrzeń bliska i daleka, zamknięta lub otwarta, prywatna lub publiczna, własna ewentual-

nie zawłaszczona, dozwolona lub zabroniona, przyjazna ale i wroga, znana i nieznana, bogata lub biedna, wypełniona aktywnością dziecka lub konsumpcyjna, bezpieczna albo stwarzająca niebezpieczeństwa, lokalna i globalna. Nie ma oczywiście wyraźnej granicy pomiędzy tymi przestrzeniami. Treści wypełniające poszczególne przestrzenie życia dziecka przenikają się nawzajem, pozostają ze sobą w układzie komplementarnym, wzmacniają, uzupełniają się tworząc sprzyjające warunki rozwoju, edukacji lub zagrażają tym procesom. Przestrzeń najbardziej znana dziecku może być niebezpieczna, wroga, zaś daleka nie musi być, dzięki mediom elektronicznym przestrzenia nieznana albo dysfunkcyjna.

Przestrzeń dziecięca z perspektywy wartości, możliwości rozwoju, poznawania i edukacji

Pierwszą i najbliższą przestrzenią życia dziecka jest przestrzeń rodzinna, domu rodzinnego⁵, w której rozpoczyna się proces wychowania naturalnego. W rodzinie normalnie funkcjonującej wychowanie rodzinne jest zawsze ukierunkowane na dobro dziecka, ma zawsze charakter podmiotowy, którego podstawą jest uznanie dziecka jako osoby obdarzonej wolnością i godnością, zdolnej do rozwoju własnej osobowości dzięki innym osobom i wspólnie z nimi. Współczesna rodzina mimo przeżywanych trudności jest ciągle wspólnotą trwałą, nie do zastąpienia, zwłaszcza w zaspokojeniu potrzeb emocjonalnych swych członków. Była i zawsze pozostaje szczególnym miejscem obcowania najbliższych osób. To obcowanie odbywa się na płaszczyźnie bezpośrednich, spontanicznych, naturalnych, bardzo swoistych kontaktów między rodzicami a dziećmi, między rodzeństwem lub innymi domownikami⁶.

Dom rodzinny tworzy odpowiednie warunki dla procesów wychowania i integracji wspólnoty rodzinnej. Dzieje się to dzięki takim procesom jak: zadomowienie, zakorzenienie, silna więź emocjonalna, codzienne, rodzinne spotkania, bliskość, intymność

⁵ J. Izdebska, *Dom rodzinny postrzegany przez dzieci*, Białystok 2006.

⁶ Szerzej J. Izdebska, J. Szymanowska (red.), *Wielowymiarowość...*, op. cit.

domu rodzinnego. Dziecko przez cały okres dzieciństwa i młodości w tej przestrzeni przyswaja określony system wartości, poznaje normy moralne, rozwija zainteresowania i zdolności, buduje swój własny świat odczuć, przeżyć, doświadczeń, ocen, relacji z innymi osobami. To właśnie w tej przestrzeni domu rodzinnego wychowanie jest wychowaniem dziecka jako osoby, opartym na wartości osoby i na wartościach ogólnoludzkich. W tym procesie jest istotne pełne uznanie godności ludzkiej osoby, mądrze i roztropnie przeżywaną wolności, pełne oparcie się we wzajemnych relacjach między osobami na szacunku, zaufaniu, odpowiedzialności i empatii. Wychowanie rodzinne jest procesem umożliwiającym osiągnięcie coraz pełniejszej doskonałości we wszystkich warstwach wychowania: biologicznej, psychologicznej, socjologicznej, kulturowej, duchowej⁷. W rodzinie wychowanie obejmuje cały obszar działań, przenikających i dopełniających się za wzajemem, jak: wychowanie w miłości i do miłości, w godności i do poszanowania godności, wychowanie do dialogu i w podmiotowości, wychowanie do wiary i w wierze, do wartości i poprzez wartości.

Zmienia się, bo ulega poszerzeniu codzienna przestrzeń życia dziecka, obszar i rodzaj kontaktów społecznych, pojawiają się nowe źródła o bardzo zróżnicowanym charakterze, kształtujące dziecięce doświadczenia, przeżycia. Dziecko od początku swojego życia wchodzi w różne relacje – interakcje społeczne, poznawcze, kulturowe, nawiązując w ten sposób łączność z innymi osobami, ze światem. Są to coraz częściej kontakty o charakterze pośrednim, poprzez media elektroniczne⁸.

Dominującą przestrzenią życia dziecka staje się przestrzeń informacyjna, którą tworzą media elektroniczne – mass media i multimedia, ich stała codzienna obecność, nierzadko wielogodzinna, ale również samo dziecko, zakres i sposób w jaki korzysta ono z nich, charakter odbioru treści przekazów medialnych, relacje, jakie podejmuje z mediami i ich skutki, a więc określone doznania, przeżycia, doświadczenia, zachowania. Przestrzeń informacyjna jest więc produktem mediów, które nadają jej specy-

⁷ Szerzej S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 2004; M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej: ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 1999.

⁸ J. Izdebska, *Dziecko w świecie mediów elektronicznych. Teoria. Badania. Edukacja medialna*, Białystok 2007.

ficzne cechy, możliwości, ale również ograniczenia, wynikające ze swoistości określonego medium⁹. Nabiera ona charakteru mentalnego, ponieważ jest związana z sensorycznością i specyficznym odczuwaniem jej przez dziecko zanurzające się w tę przestrzeń.

Prawidłowe relacje (sposób i charakter korzystania), jakie podejmuje dziecko z mediami warunkuje w dużym stopniu to, czego uczy się ono z mediów, kim staje się w wyniku tych relacji. Korzyści, jakie dziecko czerpie z mediów można rozpatrywać w kontekście pozytywnych zmian, jakie wywołują tego typu relacje z mediami. Dotyczą one sfery poznawczej, emocjonalnej osobowości, zachowań, relacji społecznych, komunikowania się. Przestrzeń informacyjna staje się dzisiaj dla dziecka ważnym źródłem wiedzy o przyrodzie, technice, kulturze, społeczeństwie. Media spełniają znaczącą rolę w rozwijaniu zainteresowań, w przyswajaniu nowych wzorów zachowań, określonych norm moralnych i wartości¹⁰. Coraz częściej przestrzeń informacyjna, w której codziennie przebywają dzieci, dostarcza im inspiracji do kreowania własnej osobowości, budowania tożsamości, staje się znaczącym źródłem ich rozwoju i edukacji, uczestnictwa w kulturze, atrakcyjnym sposobem spędzania czasu wolnego.

Przestrzeń informacyjna dzieci wypełnia wieloczynnościowy (i wielomedialny) telefon komórkowy. Pełni on w życiu dzieci wiele funkcji, jak: fatyczną, emotywną, interpersonalną, poznawczą, informacyjną, kompensacyjną¹¹. Analizując przestrzeń informacyjną w perspektywie edukacji, rozwoju, wychowania należy dostrzegać zjawisko konwergencji mediów, przejawiające się w digitalizacji całej gamy różnych sposobów komunikacji, a więc nie tylko za pomocą pisma, ale także wizualnych form związanych z ruchomym obrazem, muzyką, dźwiękiem, mową. Współwystępowanie różnych technik medialnych w Internecie pozwala na łą-

⁹ W. Osmańska-Furmanek, *Znaki i języki w przestrzeni edukacyjnej*, „Pedagogika Mediów” 1/2005.

¹⁰ Szerzej T. Lewowicki, B. Siemieniecki, *Media w edukacji-szanse i zagrożenia*, Toruń 2008; T. Lewowicki, B. Siemieniecki, *Media w procesie informacyjno-komunikacyjnym*, Toruń 2008; J. Izdebska, *Dziecko w świecie...*, op. cit.; M. Sokołowski (red.), *Oblicza Internetu*, Elbląg 2004; J. Morbitzer (red.), *Komputer w edukacji*, Kraków 2009.

¹¹ J. Izdebska, *Telefon komórkowy i jego rola w życiu współczesnych dzieci-wyzwaniem dla edukacji medialnej*, [w:] J. Morbitzer (red.), *Komputer w edukacji*, Kraków 2009.

czenie różnych aktywności dziecka: słuchania, nagrywania, przesyłania, odtwarzania, tworzenia, przetwarzania, produkowania itp. Jest to przykład pewnej formy ponowoczesnej dystrykcji oraz konwergencji.

Analiza przestrzeni życia dziecka wskazuje, że może być ona źródłem prowadzącym do rozwoju różnych sfer jego osobowości, także w zakresie komunikacji międzyludzkiej, społecznych relacji oraz zachowań.

Przestrzeń życia dziecka z perspektywy destrukcji i patologii

Wiele dzieci w Polsce wzrasta w przestrzeni stwarzającej im różne zagrożenia, bariery i trudności uniemożliwiających prawidłowy rozwój. Występują one zarówno w przestrzeni domu rodzinnego, szkoły, grupy rówieśniczej, środowiska lokalnego, także globalnego. Wiele dzieci wzrasta w rodzinach biednych, ubogich z przyczyny bezrobocia, wielodzietności, niepełności, obniżenia świadczeń pieniężnych na rzecz rodziny, alkoholizmu, chorób lub niepełnosprawności. Dzieci w tych rodzinach są niedożywione, niektóre głodują, żyją w niezwykle trudnych warunkach mieszkaniowych, zagrożone chorobami. Dzieci biedne często mają trudności w nauce, przeżywają konflikt z nauczycielem, są odtrącane przez rówieśników jako gorsze¹². Bieda stanowi barierę w rozwoju indywidualnym dziecka, ogranicza też jego możliwości rozwoju.

Przestrzeń życia dzieci w rodzinach niepełnych¹³ na skutek śmierci rodzica, rozwodu lub niepełności biologicznej (samotne matki) jest wypełniona bardzo trudnymi, bolesnymi przeżyciami, doświadczeniami i zachowaniami dziecięcymi.

Dezintegracja rodziny w sferze kontaktów interpersonalnych i więzi emocjonalnej między członkami rodziny przejawia się w osłabieniu relacji między rodzicami, dziećmi i innymi domow-

¹² Zob. S. Kawula, E. Marynowicz-Hetka, A. Przeclawska (red.), *Pedagogika społeczna w perspektywie europejskiej. Przeszłość. Teraźniejszość. Przyszłość*, Olsztyn 2003.

¹³ Z. Węgierski, *Opieka nad dzieckiem osieroconym*, Toruń 2008.

nikami, w braku wzajemnego zaufania, w malejącej spójności emocjonalnej, w ograniczeniu czasu na obcowanie ze sobą, wspólną pracę i wspólne spędzanie czasu wolnego, w okazywaniu dziecku pewnego rodzaju „niechęci” lub nawet wrogości. Rodzina skłócona jest dla dziecka źródłem poważnych urazów psychicznych pozostających na całe życie: jak brak zaufania do ludzi, ucieczka w swój świat wewnętrzny, wrogość do rodziców, lęk przed założeniem własnej rodziny¹⁴.

Szczególnie trudną sytuację przeżywają dzieci z rodzin z problemem alkoholowym, w którym osoba pijąca dostarcza wszystkim domownikom problemów życiowych i uczuciowych, cała rodzina boryka się z szeroko rozumianym problemem alkoholowym. W tych rodzinach zawsze występuje przemoc psychiczno-duchowa, werbalna, ale także często fizyczna. Dzieci we własnych rodzinach są bite, popychane, maltretowane, w niektórych wykorzystywane seksualnie, wyzywane, pozbawione podstawowych warunków do życia, rozwoju, edukacji, wypoczynku, nie doświadczają od osób im najbliższych miłości, szacunku, respektowania podstawowych praw¹⁵.

Przestrzeń domu rodzinnego, jak wynika z powyższych przykładów może też być wypełniona zjawiskami patologii społecznej i destrukcji, które zagrażają normalnemu rozwojowi dziecka.

Przemiany zachodzące w przestrzeni społecznej są skutkiem nie tylko polskiej transformacji: ekonomicznej, politycznej, społecznej i kulturowej, ale także z procesów globalizacji. Jeżeli przyjąć za Z. Baumanem, że wszyscy mieszkańcy kuli ziemskiej podlegają nieodwracalnym już procesom globalizacji, to oznacza, że także dzieci i wartość ich dzieciństwa są globalne. Globalizacja w ponowoczesnym świecie jest zjawiskiem gospodarczym i społecznym. Występuje w niej zespół megatendencji, procesów w skali makro, których skutkiem jest połączenie ludzi w jedno globalne społeczeństwo. U podstaw powstania społeczeństwa globalnego tkwi rozwój nowych mediów elektronicznych.

¹⁴ J. Gajda, *Dziecko a konflikty małżeńskie*, Warszawa 1986; T. Olearczyk, *Sieroctwo i osamotnienie*, Kraków 2007; J. Izdebska, A. Popławska (red.), *W trosce o wspólną rodzinę. Teoria, badania, wsparcie. Ujęcie interdyscyplinarne*, Białystok 2013.

¹⁵ J. Izdebska, *Dziecko osamotnione w rodzinie*, Białystok 2006.

Przestrzeń informacyjna tworzona przez media elektroniczne jest nasycona obrazami destrukcji, dewiacji i patologii. Wielogodzinne, codzienne korzystanie przez dzieci z telewizji, płyt CD, komputera, Internetu, tabletu, smartfona, iPodu, iPadu, telefonu komórkowego w sposób bierny i bezkrytyczny prowadzi do zagrożeń, rozumianych tu jako zmiany w różnych sferach osobowości dziecka, w relacjach społecznych, w organizacji dnia¹⁶. Ujemne skutki relacji dziecko a media elektroniczne mogą dotyczyć jego sfery poznawczej, emocjonalnej osobowości, zachowań, stanu zdrowia, kontaktów społecznych, uczestnictwa w kulturze, nauki szkolnej, ograniczenia czasu na zajęcia hobbystyczne, ruchowe, sportowe itp.

W świetle teorii „użytkowania i korzyści” dziecko uczy się z ekranu także zachowań agresywnych, przyswaja tego rodzaju zachowania obserwując ekranowych modeli i zapamiętuje co oni robią, w jaki sposób i z jakim skutkiem. Dzieci od najmłodszych lat codziennie obcując z mediami są narażone na oglądanie olbrzymiej dawki ekranowej przemocy. Obrazy te działają na nie lękotwórczo, wywołując uczucia strachu, przerażenia, nadmiernej pobudliwości, lęki nocne, koszmary senne. Internet, telefon komórkowy powodują zmianę zakresu i charakteru kontaktów społecznych. Internet, znosząc ograniczenia czasowo-przestrzenne, stwarza olbrzymie możliwości ukrywania autentycznej tożsamości, manipulowania nią i samokreowania przeróżnych postaci tej tożsamości, jakże często o charakterze destruktywnym, poczynając od psychopatów przez dewiantów seksualnych, do neurotyków itp.

Niebezpiecznym zjawiskiem jest przemoc elektroniczna, zwana też mobbingiem elektronicznym lub cyberbullyingiem¹⁷. Przykładem jest obrażanie, wyzywanie podczas gier komputerowych, w SMS-ach, e-maili-ach, ośmieszanie, dokuczanie, wywoływanie smutku u ofiary, lęku, wstydu, rozpowszechnianie zdjęć lub filmów ośmieszających osobę. Charakterystyczną cechą relacji dziecko – Internet i inne multimedia jest to, że w systemie informacji elektronicznych jest ono zawsze samo i musi samo radzić sobie z nowymi zjawiskami. Komputer, Internet, tablet, smartfon,

¹⁶ J. Izdebska, *Dziecko w świecie...*, op. cit.

¹⁷ J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży*, Sopot 2011.

iPod, iPad są środkami nie masowego, ale bardzo prywatnego, indywidualnego kontaktu. Dzieci w XXI wieku wznoszą się w przestrzeni informacyjnej, w rzeczywistości wirtualnej odbieranej przez nich jako ich „naturalne” środowisko życia. W wyniku specyficznych interakcji – zapośredniczonych – dzieci będą w coraz szerszym zakresie żyć pod wpływem warunków i możliwości, jakie otwiera przed nimi cyberprzestrzeń.

Zakończenie

Kategoria przestrzeni w naukach pedagogicznych jest kluczem do poznawania i zrozumienia problemów dotyczących współczesnego człowieka, w tym również dzieci i młodzieży. Wydaje się, iż dzisiaj wymaga jednak reinterpretacji poprzez nadanie jej nowych cech oraz uwzględnienia czynników kształtujących jej jakość.

Analizy pedagogiczne dotyczące przestrzeni życia człowieka pozwalają na formułowanie ważnych pytań dotyczących tego co dzieje się z dzieckiem wznoszącym się w ciągle zmieniającej się przestrzeni jego życia. Kim ono staje się, jakie nowe możliwości rozwoju, ale także zagrożenia stwarza współczesna, zmieniająca się przestrzeń? Dlatego też na mapie tematycznych obszarów badań empirycznych i analiz teoretycznych w naukach pedagogicznych, zagadnienia dotyczące przestrzeni życia współczesnego człowieka powinny znaleźć swoje ważne miejsce.

Bibliografia

1. Goban-Klas T., *Cywilizacja medialna. Geneza, ewolucja, eksplozja*, Warszawa 2005.
2. Hall E. T., *Ukryty wymiar*, Warszawa 2005.
3. Izdebska J., *Dom rodzinny postrzegany przez dzieci*, Białystok 2006.
4. Izdebska J., *Dziecko w świecie mediów elektronicznych. Teoria. Badania. Edukacja medialna*, Białystok 2007.
5. Izdebska J., *Przestrzeń temporalna i informacyjna – wyzwania edukacyjne*, [w:] E. Kryńska (red.), *Edukacja prywatnych szkół średnich w II Rzeczypospolitej w latach 1918 – 1939*, Białystok 2004.
6. Izdebska J., Szymanowska J. (red.), *Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka*, Białystok 2009.

7. Kawula S., Marynowicz-Hetka E., Przeclawska A. (red.), *Pedagogika społeczna w perspektywie europejskiej. Przeszłość. Teraźniejszość. Przyszłość*, Olsztyn 2003.
8. Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 2004.
9. Lewowicki T., Siemieniecki B., *Media w edukacji – szanse i zagrożenia*, Toruń 2008.
10. Morbitzer J. (red.), *Komputer w edukacji*, Kraków 2009.
11. Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 1999.
12. Przeclawska A., *Przestrzeń życia człowieka między perspektywą mikro a makro*, [w:] A. Przeclawska, W. Theiss, *Pedagogika społeczna. Księgi poszukiwań*, Warszawa 1999.
13. Sokołowski M. (red.), *Oblicza Internetu*, Elbląg 2004.
14. Tuan Y., *Przestrzeń i miejsce*, Warszawa 1987.
15. Turnen J. S., Helms D. B., *Rozwój człowieka*, Warszawa 1999.
16. Ziółkowski M. (red.), *Ludzie przelomu tysiąclecia a cywilizacja przyszłości*, Poznań 2001.